

ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЯ ЕКОНОМІКИ ЯК КЛЮЧОВА ПЕРЕДУМОВА АКТУАЛІЗАЦІЇ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ЛІДЕРСТВА

Каленюк Ірина Сергіївна
доктор економічних наук, професор

e-mail: kalenuk@ukr.net

ORCID ID: 0000-0003-1807-2849

Цимбал Людмила Іванівна
доктор економічних наук, доцент
професор кафедри міжнародної економіки

e-mail: l.tsimbal@ukr.net

ORCID ID: 0000-0002-0873-9227

ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»
пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03057, Україна

В умовах глобалізації актуалізується питання досягнення високих конкурентних позицій та факторів, що їх визначають. В зв'язку з цим в статті досліджено ключові передумови інтелектуалізації економіки, визначено особливості та характеристики становлення глобального простору, одним з ключових чинників якого стає інтернаціоналізація. Визначено основні суб'єкти інтелектуального лідерства, охарактеризовано взаємозв'язки та взаємозалежності. Визначено тенденції інтелектуалізації та форми їх прояву в сучасному світі. Загалом глобалізаційні ефекти проявляються у двох площинах: характеристики міжнародного простору та трансформаційні процеси взаємодії між суб'єктами економічних відносин. В обох площинах тривають односпрямовані процеси – формування єдиного ринку, що може увиразнюватися на регіональному рівні в якості інтелектуальних хабів. Глобалізація інтелектуальної діяльності виявляється і через зміну основних функцій вищих навчальних закладів і засад їх функціонування. Відповідно до нових тенденцій актуальним стає формування спеціфічної державної політики, спрямованої на поширення й розширення меж досліджень. Результатом економічної глобалізації можна вважати комерціалізацію наукових розробок, у тому числі здійснених у вищих навчальних закладах. Визначено, що держава найбільше впливає на ресурсні й середовищні чинники (створюючи умови для розвитку неприбуткового сектору економіки, інфраструктури, освіти, науки, культури, гарантуючи доступ до них населенню), тоді як бізнес істотно впливає на досягнення результатів інтелектуальної діяльності (патентна активність, формування потоків роялті та ліцензійних платежів, високотехнологічне виробництво тощо) та їх практичну реалізацію. Розвиток глобального ринку може стати як джерелом формування монополій, так і джерелом отримання глобальних інновацій на локальному рівні.

Ключові слова: інтелектуалізація, інтелектуальне лідерство, людський капітал, інтелектуальний капітал, інтернаціоналізація економіки.

JEL Classification: F02; I23; I25.

ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЯ ЕКОНОМІКИ КАК КЛЮЧЕВАЯ ПРЕДПОСЫЛКА АКТУАЛИЗАЦИИ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОГО ЛИДЕРСТВА

Каленюк Ирина Сергеевна
доктор экономических наук, профессор

e-mail: kalenuk@ukr.net

ORCID ID: 0000-0003-1807-2849

Цымбал Людмила Ивановна
доктор экономических наук, доцент
профессор кафедры международной экономики

e-mail: l.tsimbal@ukr.net

ORCID ID: 0000-0002-0873-9227

ГВНЗ «Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана»
пр. Победы, 54/1, Киев, 03057, Украина

В условиях глобализации актуализируется вопрос достижения высоких конкурентных позиций и факторов, которые их определяют. В связи с этим в статье исследованы ключевые

предпосылки интеллектуализации экономики, определены особенности и характеристики становления глобального пространства, одним из ключевых факторов которого становится интернационализация. Определены основные субъекты интеллектуального лидерства, охарактеризованы взаимосвязи и взаимозависимости. Определены тенденции интеллектуализации и формы их проявления в современном мире. В общем глобализационные эффекты проявляются в двух плоскостях: характеристики международного пространства и трансформационные процессы взаимодействия между субъектами экономических отношений. В обеих плоскостях продолжаются однонаправленные процессы – формирование единого рынка, что может проявляться на региональном уровне в качестве интеллектуальных хабов. Глобализация интеллектуальной деятельности проявляется и через изменение основных функций высших учебных заведений и принципов их функционирования. В соответствии с новыми тенденциями актуальным становится формирование специфической государственной политики, направленной на распространение и расширение пределов исследований. Результатом экономической глобализации можно считать коммерциализацию научных разработок, в том числе осуществленных в высших учебных заведениях. Определено, что государство больше всего влияет на ресурсные и экологические факторы (создавая условия для развития некоммерческого сектора экономики, инфраструктуры, образования, науки, культуры, гарантируя доступ к ним населению), тогда как бизнес существенно влияет на достижение результатов интеллектуальной деятельности (патентная активность, формирование потоков роялти и лицензионных платежей, высокотехнологичное производство и т.п.) и их практическую реализацию. Развитие глобального рынка может стать как источником формирования монополий, так и источником получения глобальных инноваций на локальном уровне.

Ключевые слова: интеллектуализация, интеллектуальное лидерство, человеческий капитал, интеллектуальный капитал, интернационализация экономики.

JEL Classification: F02; I23; I25.

INTERNATIONALIZATION OF THE ECONOMY AS A KEY PREREQUISITE FOR THE ACTUALIZATION OF INTELLECTUAL LEADERSHIP

Iryna Kalenyuk

D.Sc. (Economics), Professor

e-mail: kalenuk@ukr.net

ORCID ID: 0000-0003-1807-2849

Liudmyla Tsymbal

D.Sc. (Economics), Associate Professor

Professor of the Department of International Economics,

e-mail: l.tsymbal@ukr.net

ORCID ID: 0000-0002-0873-9227

Vadym Hetman Kyiv National University of Economics

54/1, Peremogy Ave., Kyiv, 03057, Ukraine

In the context of globalization, the issue of achieving high competitive positions and the factors that determine them is relevant. In this regard, the article explores the key prerequisites for the intellectualization of the economy, identifies the features and characteristics of the global space, one of the key factors of which is internationalization. The main subjects of intellectual leadership are identified, relationships and interdependencies are characterized. The tendencies of intellectualization and forms of their manifestation in the modern world are determined. In general, globalization effects are manifested in two planes: the characteristics of the international space and the transformational processes of interaction between the subjects of economic relations. In both planes, unidirectional processes continue - the formation of a single market, which can be expressed at the regional level as intellectual hubs. The globalization of intellectual activity is manifested through a change in the basic functions of higher education institutions and the principles of their functioning. In accordance with the new trends, the formation of a specific state policy aimed at expanding and expanding the boundaries of research is becoming relevant. The result of economic globalization can be considered the commercialization of scientific developments, including those carried out in higher education. The article reveals that the state has the greatest influence on resource and environmental factors (creating conditions for the development of non-profit sector of economy, infrastructure, education, science, culture, guaranteeing access to them), while business significantly affects the achievement of intellectual activity (patent activity, formation flows of royalties and royalties, high-tech production, etc.) and their practical implementation. The development of the global market can be both a source of monopolies and a source of global innovation at the local level.

Keywords: Intellectualization, Intellectual Leadership, Human Capital, Intellectual Capital, Internationalization of Economy.

JEL Classification: F02; I23; I25.

Вступ. На розвиток можливостей і досягнення інтелектуального лідерства впливає величезна кількість чинників, кожен з яких не є визначальним, але в сукупності яких забезпечує економіці її місце на світовій економічній арені. Найбільший вплив на формування цих чинників справляють держава та її інститути, а також великі корпорації, як ключові гравці ринку. При цьому різні чинники здійснюють різний вплив на кінцевий результат. Так, держава найбільше впливає на ресурсні й середовищні чинники (створюючи умови для розвитку неприбуткового сектору економіки, інфраструктури, освіти, науки, культури, гарантуючи доступ до них населенню), тоді як бізнес істотно впливає на досягнення результатів інтелектуальної діяльності (патентна активність, формування потоків роялті та ліцензійних платежів, високотехнологічне виробництво тощо) та їх практичну реалізацію.

Об'єктом дослідження є процеси інтелектуалізації в сучасній парадигмі глобального економічного розвитку.

Предмет полягає у дослідженні інтернаціоналізації досягнення інтелектуального лідерства.

Метою є обґрунтування процесів інтернаціоналізації, як ключової передумови становлення інтелектуального лідерства.

Завдання визначені в рамках поставленої мети і включають в себе: дослідження ключових передумов інтелектуалізації економіки, визначення особливості та характеристики становлення глобального простору, одним з ключових чинників якого стає інтернаціоналізація, визначення основних суб'єктів інтелектуального лідерства, характеристика взаємозв'язків та взаємозалежності; ідентифікація основних тенденцій інтелектуалізації та форм їх прояву в сучасному світі.

Огляд літератури. Дослідження ринкового лідерства є предметом вивчення багатьох науковців. Серед них Д. Лук'яненко (Лук'яненко, 2008), Я. Паппе (Паппе, 2000), Л. Антонюк (Антонюк, 2005) та інші. Дослідженню окремих суб'єктів, їх ролі та характеру на глобальному ринку присвячено праці П. Сенге (Senge, 1994), А. Клейнера, Ш. Робертса, Р. Росса (Сенге..., 2003), Б. Сміта (Senge, 1994), Т. Пітерса (Пітерс, 2010), які вивчають здатність організацій до реалізації лідерського потенціалу в рамках окремих ринків. С. Калашнікова (Калашнікова, 2010), Б. Макфарлан (MacFarlane, 2011), Р. Деалтрі (Dealtry, 2001) досліджують лідерство університетів, визначаючи його як інтелектуальне. Проте поза увагою науковців залишається

питання інтернаціоналізації, як передумови актуалізації інтелектуального лідерства.

Методологія дослідження. При аналізі інтернаціоналізації, як ключового чинника становлення і досягнення високих конкурентних позицій, здійснено систематизацію та аналіз теоретичних концепцій інтелектуального лідерства, визначено основні суб'єкти та характеристики їх діяльності в сучасному економічному середовищі. Здійснено суб'єктну та об'єктну ідентифікацію глобального ринку в умовах посилення його інтелектуалізації. Визначено домінанти та ключові характеристики сучасного етапу розвитку світового господарства. На основі суб'єктної ідентифікації визначено, що роль вищих навчальних закладів в глобальному економічному середовищі змінюється, як і їх функції та можливості, що в першу чергу узгоджується з теорією «просторовості» (Wallace, 2001), в рамках якої визначаються характеристики товарів та послуг, що не належать одній країні.

Основні результати. За умов зростання ролі інтелектуальних чинників розвитку відбувається загальна інтелектуалізація економіки, ключовими чинниками якої є освіта і наука. Однак нині їх вплив суттєво посилюється як безпосередньо, так і через дію на інші чинники та рушійні сили розвитку суспільства (What role..., 2016). У такій ситуації інтелектуальне лідерство починає сприйматися як чинник забезпечення конкурентоспроможності в економіці знань. Відбувається розширення рамок його розуміння – як управління зміною бізнес-середовища (Blinder, 2008). Загалом усі ці зміни стають базою формування глобального інтелектуального простору нової якості, що набуває характеристик спільного ринку, правила на якому визначаються ключовими інноваторами та країнами з високим рівнем інтелектуалізації виробництва.

Активізація трансформаційних тенденцій розвитку світового господарства, глобалізація, мережевізація й технологізація сприяють становленню та розвитку глобального інтелектуального простору. На глобальному рівні з'являються нові гравці (нові країни, компанії, університети та інші установи), розширюється коло об'єктів міжнародного обміну (не лише товари та послуги, а й уречевлені результати інтелектуальної діяльності у вигляді патентів, ноу-хау, ліцензій), формуються нові фінансові потоки та нові системи економічних відносин між різнорівневими суб'єктами. Ці динамічні процеси потребують ґрунтовного аналізу та виявлення загальних

трендів становлення глобального інноваційного простору.

Формування глобального інтелектуального простору є складним процесом, що супроводжує сучасний етап розвитку глобальної економіки. Ключовою ознакою сучасного етапу розвитку світового господарства стає переорієнтація на інноваційний розвиток, що виступає основою Четвертої промислової революції. Четверта промислова революція визначає подальшу орієнтацію розвитку виробництва на засадах використання робототехніки, розширення використання мережевих та ІКТ-технологій тощо. Характеристиками сучасного ринку стають «офшоризація» ринку робочої сили, зміна структури виробництва, розвиток можливостей завдяки технологізації і мережевим технологіям, активний експорт послуг, формування глобальних потоків знань, інформації, патентів тощо.

Посилення конкуренції на сучасному етапі цивілізаційного розвитку спричиняє вихід на передній план нових чинників і механізмів ринкової боротьби. До таких ми відносимо зростання значення інтелектуальних ресурсів і креативних продуктів, як ключового чинника конкурентоспроможності. Одним з вагомих завдань економічної діяльності країн у глобальному середовищі постає накопичення та реалізація інтелектуальних ресурсів, що може визначати темпи розвитку країни, загалом формувати глобальні параметри світогосподарського розвитку. Фактично інтелектуалізація суспільства стає однією із найвагоміших умов інтенсивного розвитку, розширення зон впливу та реалізації національних інтересів. Під поняттям «інтелектуалізація економіки» розуміють такий тип економічного розвитку світової економіки, що характеризується підвищенням ролі знань та освіти як ключових чинників його забезпечення (Канигін, 1993).

Посилення інтелектуальної складової в усіх секторах господарської діяльності зумовлене потребою вирішувати нагальні проблеми суспільства, продукувати новітні стратегії розвитку. Це відбувається як за рахунок власних інноваційних інтелектуально містких продуктів, так і шляхом запозичення існуючих в інших країнах. Питання в тому, що за сучасних умов наявна концепція інтелектуалізації економіки набуває нових рис і форм. Це дається взнаки у постійному продукуванні ключових інновацій та вдосконаленні наявних продуктів і процесів. Постійна увага до підвищення інтелектуалізації економіки на всіх її рівнях дала змогу США, ЄС, Японії, Китаю посісти позиції світових лідерів у науково-технологічному й економічному аспектах (Лях & Удовік, 2006).

Інтелектуалізація економіки стає головним трендом розвитку за умови переходу до

нового типу суспільства, що змінює відносини між учасниками ринку. Зазначимо, що ці процеси найбільшою мірою виражені в країнах, близьких до постіндустріального суспільства. В економіках країн з рустикальним устроєм ці процеси досить незначні, що зумовлено обмеженими можливостями розвитку. Відповідно до цього формується нова теорія, ґрунтована на «вартості, створеній знаннями» (knowledge-value), схарактеризована Т. Сакайя. З його точки зору, «...ми вступаємо в новий етап цивілізації, на якому рушійною силою є цінності, створені знаннями» (Сакайя, 1999).

У процесі глобалізації економічної діяльності на світовій арені з'являються нові лідери. Перехід до шостого технологічного укладу відбувається разом з виокремленням нових чинників конкурентоспроможності компанії чи країни. Причому ці чинники пов'язані не просто з людськими ресурсами; основою їх є інтелектуальна діяльність, її результати у вигляді новітніх досягнень і технологій та їх застосування.

Зростання ролі інтелекту в економіці знань обґрунтовується ключовими тенденціями:

- 1) в економіці превалюють науково-інформаційні технології, базовані на інтелектуальній власності й знаннях;
- 2) відповідно формується (підвищується) внутрішній попит на інноваційні продукти (технології, бізнес-схеми, моделі, продукти);
- 3) розуміння зростання ролі людини та знань у процесах інноваційного розвитку та переходу до економіки знань;
- 4) зміна засад конкурентоспроможності та засобів конкурентної боротьби, домінантою якої стають знання та інформація в усіх її проявах;
- 5) посилення взаємозалежності економік, що поглиблює розриви між бідними та багатими країнами, підсилює залежність перших і використання їхніх сировинних ресурсів, у тому числі дешевої робочої сили.

Однією із ключових причин зміни домінантів глобального розвитку стає вичерпність природних ресурсів і необхідність пошуку нових можливостей для конкурентного превалювання. Пошук нових рішень залучає у виробничі процеси два ключові чинники розвитку – технології та знання.

Географія інновацій постійно змінюється, переходить у глобальну площину, формує спільні ринки, відкриті та залежні. Інтелектуальна діяльність розвивається в різних напрямках: з одного боку, триває підвищення активності у глобальних процесах, а з іншого – спостерігається намагання зберегти локалізованість і незалежність. Усе це сприяє диверсифікації й урізноманітненню глобального

інноваційного простору, що ґрунтується на інтелектуальних продуктах. Глобальний інтелектуальний простір формується за рахунок суми індивідуальних покраїнових політик інтелектуалізації та синергетичного глобального ефекту, породженого спільною діяльністю.

Отже, назагал розширюється розуміння суб'єктів лідерства, що потребує подальшого їх вивчення, систематизації і диспозиції в сучасному глобальному середовищі.

За нових умов господарювання, що формуються в процесі Четвертої промислової революції, виникають нові взаємозв'язки і передумови глобальної конкурентоспроможності. Лідерство виступає і як об'єктивна передумова (процес), і як результат досягнення глобальних цілей суб'єкта. Проте у більшості наукових праць лідерство розглядається суто як прояв діяльності індивіда чи групи осіб, хоча структура суб'єктів і розуміння лідерства значно змінилися в процесі переходу до нових форм ведення господарської діяльності.

Інтелектуалізація економічного розвитку сучасного етапу господарювання не викликає сумнівів. Перерозподіл інтелектуальних ресурсів, їх втілення, акумуляція знань стають необхідною передумовою розвитку країни, формування зон її впливу та визначають її місце на міжнародній арені. Проте за таких умов важливо не просто продукувати знання, а й уміти їх осмислювати, застосовувати та реалізовувати в глобальному просторі. Це потребує аналізу системи суб'єктів, визначення їх ролі та участі в цих процесах. За умов становлення економіки знань саме нелінійний розвиток національної економіки дав змогу провідним гравцям (як національним економікам, так і ТНК) на глобальній карті світу посісти лідерські позиції (Лях & Удовік, 2006).

Суб'єктна ідентифікація ринку є важливою передумовою функціонування будь-якого ринку. Формування знаннєвої економіки веде до утворення та напрацювання специфічних взаємозв'язків на ринку, що, в свою чергу, потребує означення ролі суб'єктів інтелектуального лідерства. Розуміння інтелектуального лідерства в сучасній науці залишається недостатньо дослідженим, хоча зростання ролі інтелектуального капіталу в процесі економічного розвитку є беззаперечним.

Класично суб'єктами лідерства визначаються індивіди чи групи індивідів. Такої думки дотримується низка дослідників психології лідерства (А. Доунтон (Downton, 1973), С. Гібб (Gibb, 1958); Д. Кац, Х. Оуен). Проте зі зміною глобальної системи господарювання змінюється й розуміння лідерства, що набуває здатності реалізовуватися на глобальному рівні. Суб'єктами глобального лідерства тепер виступають країни, організації,

ТНК, регіони. (А. Макфарланд, Д. Лук'яненко (Лук'яненко, 2008); Т. Пітерс, П. Сенге (Пітерс, 2010)).

За умов становлення економіки знань роль класичних суб'єктів інтелектуального лідерства змінюється, лідерство перестає бути центром уваги лише менеджменту в рамках організації. Індивід як суб'єкт виходить на нові рівні реалізації можливостей, серед яких: індивідуальний, організаційний, національний, регіональний, глобальний. При цьому форми прояву інтелектуального лідерства змінюються для кожного суб'єкта на різних рівнях.

Кожен із рівнів представлений суб'єктами, які взаємодіють між собою доволі специфічним чином. Так, індивідуальний рівень формується за рахунок фізичних осіб, які реалізують свої лідерські якості та мають змогу проявляти їх на всіх заявлених рівнях. На організаційному рівні лідерський потенціал реалізується компаніями різних організаційних форм (малі та середні компанії, ТНК, ТНБ, метакорпорації, мережеві корпоративні структури та ін.). На національному рівні інтелектуальне лідерство реалізується всіма суб'єктами нижчих рівнів та утвореннями національного рівня (регіонами, кластерами, доміантними галузями). Кластери чи окремі компанії можуть бути організовані й у міжнародному просторі, коли до його створення залучено кілька країн. У цьому разі вони представляють міжнародний рівень. До того ж на цьому рівні інтелектуальне лідерство виявляють і міста-лідери. Інтелектуальне лідерство на глобальному рівні представлено суб'єктами нижчих рівнів і блоками країн чи міжнародними організаціями.

Специфіка взаємодії цих суб'єктів і форм реалізації їхніх лідерських якостей полягає в тому, що на рівнях нижчого порядку вони лише формують загальні умови функціонування ринку чи основи формування економічного середовища. Вплив опосередкований, але він змінює структуру ринку чи правила гри на ньому. Слід зазначити, що інтелектуальне лідерство дістає прояв на різних рівнях вельми специфічно: лідерство суб'єктів практично не виявлене на нижчих рівнях. Інтелектуальне лідерство стає основою конкурентоспроможності різнорівневих суб'єктів ринку. Під конкурентоспроможністю тут розуміють «володіння суб'єктом певними властивостями, які дають йому можливість розвиватися на інноваційній основі й перемагати у конкурентній боротьбі» (Антонюк, 2005).

Навіть у ключовому індексі, що досліджує інновації (Глобальному індексі інновацій – GII), важливою складовою є група показників саме щодо інтелектуальної діяльності: розвиток людського потенціалу, фінансування та

рівень розвитку досліджень, ефективність університетів, патентні заявки, міжнародна співпраця та ін. В основі інноваційного процесу (який виступає одним із ключових драйверів економічного розвитку на сучасному етапі), на думку фахівців, лежать інвестиції в дослідження, причому не лише країн, що належать до ключових інноваторів, а й тих, що на сьогоднішній день не є активними на ринку інновацій. Загалом це сприяє нарощуванню як глобального інноваційного ринку, так і ринку ДіР. Інтелектуальна діяльність у формі наукової роботи не може бути тимчасово призупинена через брак коштів, адже відновлення її потребуватиме куди більших зусиль і надмірних додаткових витрат, та й взагалі буде неможливою, з огляду на надшвидкі темпи розвитку цього ринку.

Крім того, розвиток глобального ринку може стати як джерелом формування монополій, так і джерелом отримання глобальних інновацій на локальному рівні. Тобто великі компанії, що заходять у країни, разом з тим приводять в економіку і новітні продукти чи технології, вкладають гроші в місцеві дослідницькі компанії, реєструють патенти, отримують ліцензії тощо.

Для мінімізації негативних проявів глобалізації більшість країн застосовують політику захисту, яка передбачає створення вхідних бар'єрів для великих компаній. Попри це виникає необхідність максимізації позитивних наслідків глобалізації для залучення невикористаного потенціалу, що може виявитися в посиленні крос-культурного співробітництва у галузях досліджень і розробок, управлінні ланцюгами поставок і формуванні доданої вартості, в розвитку талантів, формуванні інноваційних кластерів чи хабів. Такі географічні утворення сприяють залученню талантів і формуванню інтелектуального капіталу в національних і регіональних масштабах, що стає можливим завдяки розвитку інфраструктури та інститутів. Дослідники Глобального індексу інновацій стверджують, що одна лише наявність висококваліфікованого персоналу не є гарантією інноваційного розвитку, натомість вдале поєднання інфраструктури, творчого критичного мислення, підприємницької активності можуть стати ключовими передумовами інтелектуалізації. На їхню думку, «встановлення належного середовища, яке сприятиме розвитку, стимулюванню та розвитку людського чинника бізнесу та соціальних інновацій, є складним, але критичним завданням» (The global..., 2018).

У процесі глобалізації відбувається формування «спільної» робочої сили, в основі чого лежать процеси транснаціоналізації. Так, місцеві транснаціональні корпорації залучають робочу силу з-за кордону, а компанії з інших країн забирають частину ринку робочої

сили країни. Деякі компанії вдаються до залучення й асиміляції талантів, що стає можливим завдяки розвитку мереж комунікації та інтернету. Таким чином, компанія може залучати людський капітал вищої якості. Нарощування інтелектуального капіталу в рамках країни відбувається шляхом формування власного капіталу та залучення іноземного. Формування власного національного інтелектуального капіталу відбувається завдяки нарощуванню інфраструктури (шкіл, коледжів, академічних інститутів, дослідницьких установ), що дає змогу формувати знаннєвий капітал власного населення або залучати іноземний капітал через стимулювання компанії чи установ. Формування специфічної екосистеми допомагає акумулювати інтелект і забезпечувати лідерство на світовій арені через його реалізацію або реалізацію результатів інтелектуальної діяльності. Наприклад, США доклали значних зусиль для залучення найвидатніших людей у світі (в тому числі Нобелівських лауреатів) до викладання в університетах, одночасно стимулюючи створення сприятливого середовища для ведення підприємницької діяльності, що посприяло заснуванню найбільших компаній світу, які, своєю чергою, почали створювати власні сприятливі до інновацій та інтелектуальної діяльності екосистеми.

Основою формування інтелектуального капіталу є освіта, спрямована на розвиток індивідуальних властивостей і талантів. Проте одна лише освіта не в змозі забезпечити їх реалізацію, це можливо лише у співпраці з бізнес-системою та за наявності необхідної інфраструктури. У разі активного використання капіталу, товарів, талантів і знань у глобальних масштабах глобальні ринки стають «єдиними», утворюють глобальні ланцюги із вбудованими найкращими ресурсами світу. Особливо активно це використовують транснаціональні корпорації, адже інтеграція провідних світових ресурсів у корпоративні ланцюги доданої вартості перетворює останні на глобальні інноваційні платформи, що відкривають компаніям з усього світу якнайшвидший доступ до інноваційних продуктів та інновацій (The global..., 2018).

Що стосується ролі людського капіталу у формуванні доданої вартості чи виробництві товарів і послуг, то статистично це важке завдання з огляду на можливості заміни людського ресурсу та ролі талантів у цих процесах. Наступною проблемою є відсутність швидкого зв'язку між фінансуванням чи підтримкою людського капіталу та макроекономічними показниками. Сталий глобальний розвиток може бути перерваний зниженням фінансування ДіР, проте цей зв'язок може бути відтермінованим. Глобалізаційні про-

цеси зумовляють поступове переформатування ринку і вихід на нього нових гравців, найчастіше це країни-лідери з високим рівнем доходів і розвитку, проте поступово до цієї групи долучаються країни з середнім рівнем доходу, сконцентровані головним чином в Азії, покращують свої позиції й країни Африки. Країни з високим рівнем розвитку та високим рівнем доходів мають значно вищу частку населення з вищою освітою, загальну чисельність студентів, дослідників, витрат на ДіР.

Низький рівень людського й інтелектуального капіталу частково нівелює та зменшує ефективність витрат на дослідницькі роботи. Таким чином формується певна взаємозалежність – низький рівень розвитку унеможливає формування адекватної інфраструктури, натомість відсутність інфраструктури унеможливає активний розвиток людського капіталу й активізацію інтелектуальної діяльності. Ці принципи характерні і для підготовки висококваліфікованих працівників. У цьому випадку низький рівень розвитку впливає на рівень міграції та впливу кадрів із країни.

Загалом роль інтелектуального ресурсу є доволі неоднозначною, оскільки його вплив відтермінований. Країни з високим рівнем розвитку досліджень можуть мати низькі показники макроекономічного розвитку, і навпаки – високі макроекономічні показники не завжди супроводжуються значною увагою до досліджень. Загалом дохід за сучасних умов стає результатом інновацій, які є результатом реалізації інтелектуального потенціалу. Оновлення знань, їх накопичення, генерація, продукування стають основою конкурентоспроможності. Адже «додана вартість, створена людським капіталом, переважала над тим, що створюється матеріальними активами, такими як машини» (Chen, 2004). Багатство перетворюється на результат реалізації інтелектуального потенціалу та знань (Stewart, 1997). Це стає більш результативним й ефективним із розвитком основних трансформувальних технологій – транспорту та зв'язку (Mitchell, 2012).

Загалом глобалізаційні ефекти проявляються у двох площинах: характеристики міжнародного простору та трансформаційні процеси взаємодії між суб'єктами економічних відносин. В обох площинах тривають односпрямовані процеси – формування єдиного ринку, що може виразнюватися на регіональному рівні в якості інтелектуальних хабів. Інтелектуальні ресурси перетворюються на капітал у цих умовах і набувають нових характеристик. Формуються інтелектуальні центри, які охоплюють вищі навчальні заклади, інноваційно активні підприємства, інфраструктуру тощо (Suarez-Orozco, 2004). Із

розвитком технологій час передання інновацій, отримання нових рішень скорочується, кордони відкриваються, а конкуренція набуває глобального масштабу (Carrou, 2005). Це призводить до зростання взаємозалежності економік і процесів, в тому числі інноваційних.

Глобалізація інтелектуальної діяльності виявляється і через зміну основних функцій вищих навчальних закладів і засад їх функціонування. По-перше, відбувається перехід вищих навчальних закладів у ринкову площину та формування ринку освітніх послуг глобального масштабу (Altbach, 2004, 2007, 2014). Загострюється конкуренція між вищими навчальними закладами за грошові кошти та людські ресурси (Slaughter, 2004). Таким чином, конкуренція поглиблюється і поширюється на всі рівні й суб'єкти економічної діяльності. Відбувається перерозподіл ресурсів у глобальному масштабі, проте побічним наслідком цих процесів є також полегшення впливу ресурсів завдяки доступу до глобальних мереж.

Глобалізація системи вищої освіти, як інструменту нарощування інтелектуального потенціалу, проявляється не лише через технології, а й через зростання мобільності студентів і викладачів. Ця мобільність забезпечується як здобуттям повної освіти за кордоном, так і закінченням короткострокових курсів чи програм. Глобалізація та мережевізація виявляються в можливості отримання дипломів чи сертифікатів у результаті віддаленого навчання (Heylin, 2006). Проте постає потреба в певній уніфікації програмного забезпечення, обладнання, стандартів, а ці проблеми не можна владнати без міжнародної співпраці. Це, в свою чергу, породжує проблеми з дотриманням прав інтелектуальної власності та пошуком балансу між національним і глобальним. Науковці стверджують, що формується нове соціальне середовище (Kellner, 2002) на засадах «розширення, поглиблення та прискорення глобального взаємозв'язку в усіх аспектах сучасного суспільного життя» (Held, 1999).

Л. Армстронг розглядає вищі навчальні заклади як центри участі в глобальних процесах (Armstorng, 2007), що розширюють свою концепцію на глобальному рівні, будують роботу на принципах партнерства між різними навчальними закладами. Це партнерство передбачає спільну наукову діяльність, формування спільного середовища для навчання студентів (Altbach & Knight, 2007; Beerkens, 2003) (не лише в класичному форматі, а й через мережу інтернет та диджиталізацію). П. Г. Альтбах розглядає інтернаціоналізацію як імовірний механізм реагування на глобалізаційні процеси (Altbach, 2001). Інтернаціоналізація передбачає співпрацю в межах

певних регіонів і зближення економік між собою. У сфері інтелектуальної діяльності це може втілюватися у спільних проєктах, патентах, підготовці фахівців, що дає змогу забезпечити «нішеві» потреби.

Інтернаціоналізація проявляється в секторі формування та в секторі залучення інтелектуального капіталу. Академічна мобільність стає однією із ключових ознак рівня інтернаціоналізації систем підготовки фахівців. Аналогічним індикатором на етапі залучення інтелектуального ресурсу стає корпоративна робоча сила. Обидва ці процеси вимагають уніфікації чи адаптації ключових прагматичних видів діяльності.

Крім того, триває формування глобального ринку прав інтелектуальної власності чи результатів інтелектуальної діяльності. У науковій площині мова йдеться про формування спільних чи глобальних баз цитування наукових праць, у сфері прав інтелектуальної власності – про спільні патентні відомства або співпрацю між ними щодо формування єдиної бази титулів власності.

Інтернаціоналізація інтелектуальної діяльності може переходити з регіонального на глобальний рівень, прикладом чого слугує спільне вивчення космосу, функціонування андронного колайдера, багатонаціональні команди дослідників, велика кількість грантів, міжнародна фінансова підтримка.

Глобалізація, крім того, проявляється ще й уніфікацією – деталі та комплектувальні виробляються у багатьох країнах, більше не маючи національної ідентичності. Продукт перестає бути власністю однієї країни, а час монопольного лідерства в інноваціях значно скорочується. Отже, виникає теорія «просторовості» («spatialization») (Wallace, 2001), що

характеризує продукти, які не належать одній країні, не прив'язані географічно.

Формування центрів інтелектуалізації (в тому числі навколо навчальних закладів чи наукових установ) створює конкуренцію у глобальних масштабах, сприяє зростанню спеціалізованих знань і контролю над часткою ринку, накопичує інформаційні й інтелектуальні ресурси, контролює потоки інформації. Інформаційний капітал при цьому переміщується, проте не зникає в самих центрах інтелектуалізації (Szyszlo, 2016).

Висновки. Відповідно до нових тенденцій актуальним стає формування специфічної державної політики, спрямованої на поширення й розширення межі досліджень. Результатом економічної глобалізації можна вважати комерціалізацію наукових розробок, у тому числі здійснених у вищих навчальних закладах. Знання стають як результатом інтелектуальної діяльності, так і продуктом, придатним для продажу чи купівлі, таким, що задовольняє новоутворений попит.

Перепоною для розвитку може виявитися нерівномірність первинного розвитку країн, рівень її переходу до інноваційної моделі розвитку. Чим вищий рівень інноваційно орієнтованих компаній, тим більша сукупна кількість інновацій продукується в економіці, що, в свою чергу, стає новим підґрунтям технологічного розвитку. Економіка розвинених країн постійно зазнає модернізації систем освіти та наукових досліджень для забезпечення розвитку знань, інноваційних навичок та умов для розвитку особистісних якостей працівників. Гармонійне поєднання людського, фінансового й технологічного капіталів формують унікальне інноваційне середовище, ґрунтоване на інтелектуальній діяльності.

Література

1. Altbach P. G. Universities and globalization: Critical perspectives the globalization of higher education. *Journal of Higher Education*. 2001. Vol. 72. Pp. 254–256. DOI: 10.2307/2649326.
2. Altbach P. G., Knight J. The Internationalization of Higher Education: Motivations and Realities. *Journal of Studies in International Education*. 2007. Vol. 11, No ¼. Pp. 290–305. DOI: <https://doi.org/10.1177/1028315307303542>.
3. Altbach P. G. Globalization and the university: Myths and realities in an unequal world. *Tertiary education and management*. 2004. No. 10(1). Pp. 3–25. DOI: <https://doi.org/10.1080/13583883.2004.9967114>.
4. Armstrong L. Competing in the Global Higher Education Marketplace: Outsourcing, Twinning, and Franchising. *New Directions for Higher Education*. 2007. No. 140. Pp. 131–138. DOI: <https://doi.org/10.1002/he.287>.
5. Beerkens E. Globalisation and Higher Education Research. *Journal of Studies in International Education*. 2003. Vol. 7, No. 2. Pp. 128–148. DOI: <https://doi.org/10.1177/1028315303007002002>.
6. Blinder A. Education for the Third Industrial Revolution. *CEPS Working Paper*. 2008. No. 163. URL: <https://www.princeton.edu/ceps/workingpapers/163blinder.pdf>.
7. Carnoy M. Globalization, educational trends and the open society. Paper presented at Open Society Institute Education Conference: *Education and Open Society: A Critical Look at New Perspectives and Demands*. Budapest, Hungary, 2005. URL: https://www.opensocietyfoundations.org/uploads/7fab0f35-4f84-4ed7-82d6-ee2346b7c142/carnoy_english.pdf (дата звернення: 26.10.2020).
8. Chen H., Lin K. The role of human capital cost in accounting. *Journal of Intellectual Capital*. 2004. Vol. 5(1). Pp. 116–130. DOI: <https://doi.org/10.1108/14691930410512950>.
9. Dealtry R. Managing intellectual leadership in corporate value. *Journal of Workplace Learning*. 2001. № 13. Pp. 119–124. DOI: <https://doi.org/10.1108/13665620110388424>.
10. Downton L. Leadership Commitment and Charisma in the Revolutionary Process. N.Y. London: [s. n.], 1973. 220 p.
11. Gibb C. An Interactional View of the Emergence of Leadership. *Australian Journal of Psychology*. 1958. Vol. 10. Pp. 101–110. DOI: <https://doi.org/10.1080/00049535808255958>.
12. Held D., McGrew A., Goldblatt D., Perraton J. Global transformations. Oxford: Polity Press, 1999. 31 p.

13. Heylin M. Globalization of science rolls on. *Chemical & Engineering News*. 2006. Vol. 84(48). Pp. 26–31. DOI: <https://doi.org/10.1021/cen-v084n048.p026>.
14. Kellner D. Theorizing globalization. *Sociological Theory*. 2002. Vol. 20(3). Pp. 285–305. DOI: <https://doi.org/10.1111/0735-2751.00165>.
15. Macfarlane B. Intellectual Leadership. 2011. URL: <https://www.kcl.ac.uk/study/learningteaching/kli/NewsandEvents/Events/scap/2011/macfarlane-scap2011.pdf> (дата звернення: 26.10.2020).
16. Marginson S., Considine M. The Enterprise university. UK: CambridgeUniversity Press, (2000). 282 p.
17. Mitchell D. Internationalization and Globalization in Higher Education. Globalization – Education and Management Agendas. 2012. С. 3–22. URL: <https://pdfs.semanticscholar.org/3e6c/1173f21907959cd4d1fe47ab4109795f50d9.pdf> (дата звернення: 26.10.2020).
18. Senge P. M. The art and practice of the learning organization. The new paradigm in business: Emerging strategies for leadership and organizational change. 1990. Pp. 126-138. URL: http://www.giee.ntnu.edu.tw/files/archive/380_9e53918d.pdf (дата звернення: 26.10.2020).
19. Senge P., Kleiner A., Roberts C., Ross R., Smith B. The Fifth Disciplines Fieldbook: Tools and Strategies for Building a Learning Organization. New York: Doubleday/Currency, 1994. 593 p.
20. Slaughter S., Rhoades G. Academic capitalism and the new economy: Markets, state and higher education. Baltimore, MD: JohnsHopkinsUniversity Press, 2004. 384 p.
21. Stewart T. A. Intellectual Capital: The new wealth of organizations. N.Y. I., 1997. 320 p.
22. Suarez-Orozco M., Qin-Hillard D. B. Globalization: Culture and education in the new millennium. University of California Press, 2004. 290 p.
23. Szyszlo P. Internationalization Strategies for the Global Knowledge Society. 2016. URL: <https://cbie.ca/wp-content/uploads/2016/05/CBIE-research-Szyszlo-PhD-E.pdf> (дата звернення: 26.10.2020).
24. The Global Innovation Index 2014. The Human Factor in Innovation. URL: <http://english.gov.cn/r/Pub/GOV/ReceivedContent/Other/2016-08-12/GII-2014-v5.pdf> (дата звернення: 26.10.2020).
25. Wallace M., Brady D. The next long swing. Sourcebook for labor markets, evolving structures and processes. 2001. Pp. 101–129. New York, NY: Plenum Publishers.
26. What role will education play in the Fourth Industrial Revolution? WEF. 2016. URL: <https://www.weforum.org/agenda/2016/01/what-role-will-education-play-in-the-fourth-industrial-revolution/> (дата звернення: 26.10.2020).
27. Антонюк Л. Л. Міжнародна конкурентоспроможність і регіональний аспект. *Міжнародна економічна політика*. 2005. Вип. 2 (1). С. 44–68.
28. Калашнікова С. А. Освітня парадигма професіоналізації управління на засадах лідерства : монографія. К. : Київськ.ун-т імені Бориса Грінченка, 2010. 380 с.
29. Канигін Ю. Интелект народу. *Вісник Академії наук України*. 1993. № 7. С. 37–47.
30. Лук'яненко Д., Кальченко Т. Стратегії глобального управління. *Міжнародна економічна політика*. 2008. № 1-2. С. 5-43.
31. Лук'яненко Д.Г., Поручник А.М., Колот А.М. Глобальна економіка ХХІ століття: людський вимір: монографія. К.КНЕУ, 2008. 420с.
32. Лях В. В., Удовік С. А. Фінська модель інформаційного суспільства: приклад для наслідування (передмова) / Кастельс М., Хіманен П. Інформаційне суспільство та держава добробуту. Фінська модель / Пер. з англ. К. : Вид-во “Ваклер” у формі ТОВ, 2006. С. 15–22.
33. Паппе Я. Ш. «Олигархи»: Экономическая хроника 1992-2000. М. : ГУ ВШЕ, 2000. 232 с.
34. Питерс Т., Уотерман Р. В поисках совершенства. Уроки самых успешных компаний Америки. М.: Изд-во Альпина, 2010. 528 с.
35. Сакайя Т. Стоимость, создаваемая знаниями, или история будущего. Новая индустриальная волна на Западе : Антология / Под ред. В. А. Иноземцева. М. : Academia, 1999. С. 337-371.
36. Сенге П., Клейнер А., Робертс Ш., Росс Р. Б., Смит Б. Дж. Танец перемен: новые проблемы самообучающихся организаций. М. : ЗАО «Олимп-Бизнес», 2003. 624 с.
37. Цимбал А. І. Передумови формування світового ринку освітніх послуг. *Економічний вісник університету*. 2007. № 1. С. 54–60.

References

1. Altbach, P. G. (2001). Universities and globalization: Critical perspectives the globalization of higher education. *Journal of Higher Education*, 72, 254-256. doi: <https://doi.org/10.2307/2649326>.
2. Altbach, P. G., & Knight, J. (2007). The Internationalization of Higher Education: Motivations and Realities. *Journal of Studies in International Education*, 11(3-4), 290-305. doi: <https://doi.org/10.1177/1028315307303542>.
3. Altbach, P. G. (2004). Globalization and the university: Myths and realities in an unequal world. *Tertiary education and management*, 10(1), 3-25. doi: <https://doi.org/10.1080/13583883.2004.9967114>.
4. Armstrong, L. (2007). Competing in the Global Higher Education Marketplace: Outsourcing, Twinning, and Franchising. *New Directions for Higher Education*, 140, 131-138. doi: <https://doi.org/10.1002/he.287>.
5. Beerkens, E. (2003). Globalisation and Higher Education Research. *Journal of Studies in International Education*, 7(2), 128-148. doi: <https://doi.org/10.1177/1028315303007002002>.
6. Blinder, A. (2008). Education for the Third Industrial Revolution. *CEPS Working Paper*, 163. Retrieved from <https://www.princeton.edu/ceps/workingpapers/163blinder.pdf>.
7. Carnoy, M. (2005). Globalization, educational trends and the open society. Paper presented at Open Society Institute Education Conference: *Education and Open Society: A Critical Look at New Perspectives and Demands*. Budapest, Hungary. Retrieved from https://www.opensocietyfoundations.org/uploads/7fab0f35-4f84-4ed7-82d6-ee2346b7c142/carnoy_english.pdf.
8. Chen, H., & Lin, K. (2004). The role of human capital cost in accounting. *Journal of Intellectual Capital*, 5(1), 116-130. doi: <https://doi.org/10.1108/14691930410512950>.
9. Dealtry, R. (2001). Managing intellectual leadership in corporate value. *Journal of Workplace Learning*, 13, 119-124. doi: <https://doi.org/10.1108/13665620110388424>.
10. Downton, L. (1973). *Leadership Commitment and Charisma in the Revolutionary Process*. N.Y., London: [s. n.].
11. Gibb, C. (1958). An Interactional View of the Emergence of Leadership. *Australian Journal of Psychology*, 10, 101-110. doi: <https://doi.org/10.1080/00049535808255958>.
12. Held, D., McGrew, A., Goldblatt, D., & Perraton, J. (1999). *Global transformations*. Oxford. Polity Press.

13. Heylin, M. (2006). Globalization of science rolls on. *Chemical & Engineering News*, 84(48), 26-31. doi: <https://doi.org/10.1021/cen-v084n048.p026>.
14. Kellner, D. (2002). Theorizing globalization. *Sociological Theory*, 20(3), 285-305. doi: <https://doi.org/10.1111/0735-2751.00165>.
15. Macfarlane, B. (2011). Intellectual Leadership. Retrieved from <https://www.kcl.ac.uk/study/learningteaching/kli/NewsandEvents/Events/scap/2011/macfarlane-scap2011.pdf>.
16. Marginson, S., & Considine, M. (2000). *The Enterprise university*. UK: Cambridge University Press.
17. Mitchell, D. (2012). Internationalization and Globalization in Higher Education. *Globalization – Education and Management Agendas*. Pp. 3–22. Retrieved from <https://pdfs.semanticscholar.org/3e6c/1173f21907959cd4d1fe47ab4109795f50d9.pdf>.
18. Senge, P. M. (1990). The art and practice of the learning organization. *The new paradigm in business: Emerging strategies for leadership and organizational change*, 126-138. Retrieved from http://www.giee.ntnu.edu.tw/files/archive/380_9e53918d.pdf.
19. Senge, P., Kleiner, A., Roberts, C., Ross, R., & Smith, B. (1994). *The Fifth Disciplines Fieldbook: Tools and Strategies for Building a Learning Organization*. New York: Doubleday/Currency.
20. Slaughter, S., & Rhoades, G. (2004). *Academic capitalism and the new economy: Markets, state and higher education*. Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press.
21. Stewart, T. A. (1997). *Intellectual Capital: The new wealth of organizations*. N.Y.
22. Suarez-Orozco, M., & Qin-Hillard, D. B. (2004). *Globalization: Culture and education in the new millennium*. University of California Press.
23. Szyszlo, P. (2016). Internationalization Strategies for the Global Knowledge Society. Retrieved from <https://cbie.ca/wp-content/uploads/2016/05/CBIE-research-Szyszlo-PhD-E.pdf>.
24. The Global Innovation Index 2014. The Human Factor in Innovation. Retrieved from <http://english.gov.cn/r/Pub/GOV/ReceivedContent/Other/2016-08-12/GII-2014-v5.pdf>.
25. Wallace, M., & Brady, D. (2001). The next long swing. In Berg, I., & Kalleberg, A. (Eds.), *Sourcebook for labor markets, evolving structures and processes* (pp. 101-129). New York, NY: Plenum Publishers.
26. WEF. (2016). What role will education play in the Fourth Industrial Revolution? Retrieved from <https://www.weforum.org/agenda/2016/01/what-role-will-education-play-in-the-fourth-industrial-revolution/>.
27. Antoniuk, L. L. (2005). Mizhnarodna konkurentospromozhnist i rehionalnyi aspekt. *Mizhnarodna ekonomichna polityka*, 2(1), 44-68. (in Ukrainian)
28. Kalashnikova, S. A. (2010). *Osvitnya paradyhma profesionalizatsiyi upravlinnya na zasadakh liderstva: monohrafiya*. K.: Kyivsk.un-t imeni Borysa Hrinchenka. (in Ukrainian)
29. Kanyhin, Yu. (1993). Intelekt narodu. *Visnyk Akademii nauk Ukrainy*, 7, 37-47. (in Ukrainian)
30. Lukianenko, D. H., & Kalchenko, T. (2008). Stratehii hlobalnoho upravlinnia. *Mizhnarodna ekonomichna polityka*, 1-2, 5-43. (in Ukrainian)
31. Luk"yanenko, D. H., Poruchnyk, A. M., & Kolot, A. M. *Hlobal'na ekonomika KHKHI stolittya: lyuds'kyi vymir*. monohrafiya. K.: KNEU. (in Ukrainian)
32. Liakh, V. V., & Udovik, S. L. (2006). Finska model informatsiinoho suspilstva: pryklad dlia nasliduvannia (peredmova) // Kastels M., Khimanen P. *Informatsiine suspilstvo ta derzhava dobrobutu. Finska model* (pp. 15–22.) / Per. z anhl. K.: Vyd-vo "Vakler". (in Ukrainian)
33. Pappe, Ya. Sh. (2000). *«Olyharkhy»: Ékonomycheskaya khronyka 1992-2000*. M.: HU VSHE. (in Russian)
34. Pyters, T., & Uoterman, R. (2010). *V poyskakh sovershenstva. Uroky samykh uspekhnykh kompanyy Ameryky*. M.: Yzd-vo Al'pyna. (in Russian)
35. Sakaiia, T. (1999). *Stoymost, sozdavaemaia znanyamy, yly ystoryia budushcheho. Novaia yndustryalnaia volna na Zapade*: Antolohiya. M.: Academia, 1999. P. 337-371. (in Russian)
36. Senge, P., Kleyner, A., Roberts, Sh., Ross, R. B., & Smit B. Dzh. (2003). *Tanets peremen: novyye problemy samoobuchayushchikhsya organizatsiy*. M.: ZAO «Olimp-Biznes». (in Russian)
37. Tsymbal, L. I. (2007). Peredumovy formuvannia svitovoho rynku osvitnikh posluh. *Ekonomichnyi visnyk universytetu*, 1, 54–60. (in Ukrainian)

Стаття надійшла до редакції 15.11.2020 р.

Стаття прийнята 08.12.2020 р.